

catalana, amb fonaments lingüístics sòlids, que permetrà avançar en els estudis aplicats (ensenyament, traducció, fraseografia, estilística de base fraseològica, anàlisi del discurs) i, sobretot, és una porta oberta a la recuperació de l'ús del nostre imaginari fraseològic col·lectiu.

MARIA CONCA
Universitat de València

Joan Roís de Corella, *Prosa profana*, introducció, traducció i notes de Vicent Martines Peres, Madrid, Gredos ("Clásicos Medievales", 21), 2001, 312 p.

Si la recuperació de Corella comença a ser un fet, com posa de manifest l'allau de publicacions recents,¹ hem d'aplaudir com un bon senyal de revitalització aquesta versió castellana apareguda dins la prestigiosa col·lecció "Clásicos Medievales" dirigida pel Dr. Carlos Alvar. Aquesta traducció de Corella es presenta en una edició ben elegant, precedida d'una introducció que, de manera general, permet situar l'autor en el context historicocultural i literari de la València del s. xv. A més de les dades biogràfiques, convenientment actualitzades, hi ha unes notes sobre l'estil de Corella, un apartat d'edicions i un altre centrat en les traduccions, tot completat amb una bibliografia selecta i una cronologia amb els esdeveniments més importants del s. xv, més els dos índexs (toponomàstic i de tòpics) que tanquen el volum.

Tal com indica el títol, s'hi ofereix la traducció de tota la producció corellana en prosa, però només la de caràcter profà. Ara bé, sorprèn trobar entre les proses traduïdes unes *Letras a Violant Durlada*, perquè, com ha demostrat J. Turró (1996), les *Lletres a Yolant Durlada* (Violant d'Urrea, en realitat), de fet, no deuen ser obra de Corella, sinó molt probablement de Joan Moreno (autor d'una peça dedicada a la mateixa dama). Pel que fa al text original, és una llàstima que el traductor no haja seguit l'edició crítica de Martos (2001a) i opte per fer servir com a text de partida l'edició de Tomàs Martíñez (Barcelona, Edicions 62, 1994) i, subsidiàriament (per a les proses que no recull la primera), la de Jordi Carbonell (València, Tres i Quatre, 1983), a més d'altres edicions i els manuscrits que contenen les obres de Corella. Quant a l'aprofitament dels diversos testimonis, sobta que el traductor no indique amb notes a peu de pàgina els criteris filològics aplicats en els casos en què prefereix una lliçó del TO diferent de les recollides en les edicions de Carbonell i Martíñez.²

Traduir un text medieval no és gens fàcil. A les dificultats d'interpretació que comporta sempre l'activitat de traduir, incrementades pels diversos canvis que representa la distància temporal entre l'original i el text meta, hem

1.- Al monogràfic de *Caplletra*, 24 (1998), hem de sumar els treballs recollits en Martines 1999 i, sobretot, la primera edició crítica dedicada a la producció prosística corellana (Martos, 2001a), completada amb Martos 2001b.

2.- Per exemple, en la traducció del *Parlament o col·lació en casa de Berenguer Mercader* podem llegir: "Pudieron las palabras de Orfeo, a los ánimos de dentro ablandando, mostrar dolor", p. 233, que correspon a "Pogueren les paraules d'Orfeu, a l'animós Dídice amollint, mostrar de doldre", en l'edició de Carbonell, p. 149; i a "Pogueren les paraules de Orpheu a l'animós Ditis, amollint, mostrar de dolre", en l'edició de Martos, p. 258. Consultant l'aparat crític d'aquesta última edició, podem comprovar que la lliçó editada, a l'*animós Ditis* (Ditis és l'altre nom del déu Plutó), en altres còdexs presenta les variants a l'*animós Dídice* (Carbonell) i als *ánimos de dins*, lliçó secundària traduïda per Martines, explicable per *lectio facillior*.

de sumar els problemes de comprensió associats a una varietat de llengua antiga i l'esforç de talent i dedicació que implica per al traductor trobar un model de llengua adequat en el TM. En el cas concret que ens ocupa ara, hem d'afegir-hi les complicacions en la traducció d'un text literari i, especialment, pel que fa al peculiar estil prosístic de Joan Roís de Corella, l'estil *artitzat* denominat de vegades "valenciana prosa". Fins i tot en els casos en què no hi ha un cúmul de dificultats semblant, els traductors tenim ben assumida la idea que no existeix la traducció perfecta, sinó que tot depèn del propòsit per al qual ha de funcionar el TM, dels destinataris als quals va dirigit i de les diverses circumstàncies contextuais de la nova situació comunicativa. Així, la finalitat d'aquesta traducció de Corella queda determinada, en bona mesura, per la intenció editorial de la col·lecció en què apareix: «poner al alcance de un público amplio las obras de la Edad Media que se pueden considerar esenciales para la Historia de la Literatura, que tuvieron una gran difusión en su momento, o que son merecedoras de una atención particular». Es tracta, doncs, d'una traducció que ha de funcionar sense l'acompanyament del TO, que ha de mantenir el valor literari del TO per a poder captivar l'atenció i el plaer de la lectura d'un destinatari amant dels clàssics de la literatura que, en principi, no té coneixements de català. L'objectiu d'aquesta traducció és explicitat també en la introducció (p. 60), encara que només hi ha una referència general al mètode emprat, eminentment de tipus filològic, i als criteris següents.

A partir de l'anàlisi traductològica descobrim que el resultat d'aquesta traducció, si bé podria respondre als principis d'un mètode filològic, en la pràctica obeeix més aviat a un mètode literal, per tal com les opcions de traducció solen correspondre a les més pròximes a la lletra de l'original, encara que això vaja en detriment de la riquesa literària, de la naturalitat d'expressió o de la correcció i la claredat en LM. Si l'objectiu és fer arribar el contingut del TO als lectors actuals, el model de llengua ha de ser el que correspon a aquest públic destinatari. Ara bé, sol ser habitual entre els traductors de clàssics adobar la LM amb un cert regust arcaic, que en molts casos s'aconsegueix simplement amb el lèxic característic de l'època o amb alguns recursos estilístics que, sense arribar a fer incompreensible el TM, puguen ser reconeguts pel públic actual com a propis d'una llengua del passat (García-Sabell & Flores 1995, 203), sempre evitant el perill d'ultrapassar la dosi en l'efecte arcaïtzant (Rubio Tovar 1999, 57). En Corella, els abundants cultismes lèxics i les especials característiques del seu estil (les més representatives) farien sobradament aquest paper. L'error més habitual produït per una pruija excessiva o per no trobar la mesura justa en aquest regust arcaic és la creació d'un model de llengua irreal (Toda 1995, 28), percebuda com a estranya pels lectors actuals, resultat del pastitx o barreja lingüística de diverses èpoques, una espècie d'interllingua o idioma centaure (Rubio Tovar 1999, 58).

La utilització del mètode de traducció literal provoca que aquesta traducció quede afectada per l'error del literalisme, és a dir, per oferir les solucions més pròximes a la lletra del TO, encara que siga fent servir formes del castellà que, tot i estar perfectament documentades com a pròpies d'altres èpoques, han desaparegut en la llengua d'ara o han deixat de ser les més habituals. La pruija de literalitat arriba a l'extrem de buscar una falsa proximitat a l'original en l'equivalència etimològica o en la correspondència en la categoria gramatical. Potser el cas més representatiu és l'obsessió per traduir quasi sistemàticament el verb *atènyer* pel castellà *atañer*, en detriment d'altres sinònims, o el verb *despendre* per *despender*, *cercar* per *cercar* ('buscar'), o fer servir mots com *feroce*, *letargia*, *honestad*, *desaltan*, *trovar*, *serenas* ('sirenes'), *conforte*, *compañona*, *remudada* ('redimida'), *falsía*, *mirable* ('admirable'), *defensión*, *hacer reporte*, *menazar* ('amençar'), *coronista* ('cronista'), *otro* (< *aldre*, 'una altra cosa'), *costumbradas* ('acostumades'), *falaguera*, *halagadurías*, *desamistad*, *certinidad*, *maragdas*, *tristicia*, etc.

Aquest afany de proximitat *ad litteram* certament produeix efectes no buscats en el TM, per tal com el traductor converteix en lèxic especial per al lector castellà actual mots pertanyents al lèxic comú en l'època i en la llengua

de Corella. Encara podríem entendre que en la traducció d'un vers (per qüestions del còmput sil·làbic, com en p. 103) es mantinga la traducció de *cor*, no pas per *corazón*, sinó per *cor* (opció seguida en diversos passatges), però en la prosa és improductiu traduir aquest mot del lèxic comú per una paraula que, a pesar d'estar perfectament documentada, no és gens ni mica coneguda pel destinatari model. Així, davant d'una frase com "Rompa en varias partes el cor de Medea, y su cuerpo sea partido en pequeñas piezas", p. 277, un lector castellà molt probablement es preguntarà què deu ser aquest estrany *cor* de Medea que és "partido en pequeñas piezas" com si es tractara d'un mecano. En la mateixa línia se situa la traducció d'altres paraules del lèxic comú; així, "la fredor de l'aigua fonda", 105 es converteix en "la fredor de la alta mar", 110; "les sumitats dels monts", 143 passen a ser les "sumidades de los montes", 225; i la "animosa por d'aquells qui, recelando, temen los perills de viciós morir e viure", 108 esdevé la "animosa por aquellos quienes, recelando, temen los peligros de vicioso morir y vivir", 113, de manera que, per a major complicació, la supressió de la preposició deixa sense sentit tota la frase.

Considerem, doncs, que el mètode literalista és inadequat per a la funció buscada en aquesta traducció. La sacralitat extrema tributada al TO provoca una gran artificialitat en la LM, que en bona part dels casos produeix enfosquiment de l'expressió i, sovint, nombroses ambigüitats i canvis de sentit. L'opció s'agreuja quan es manifesta en els nombrosos calcs de gènere, no normatius en la llengua d'ara, tot i que en alguns casos deixen de ser-ho des de la perspectiva diacrònica, és a dir, si considerem el gènere de la paraula en castellà medieval. Novament, però, hi ha la voluntat de seguir l'original de forma servil, amb un resultat més que dubtós, que dona origen a un text castellà incorrecte des del punt de vista de la llengua moderna: "porque a los reales costumbres corresponde acoger a los pacíficos extranjeros", 263. En altres casos, s'aplica correctament la diferència de gènere en un substantiu, però no en la resta d'elements de la frase (pronoms, adjectius, etc.) amb els quals ha de concordar: "Y así, los yerros por los que bienaventurados fines se alcancen [se alcanzan], no es maravilla si el nombre de buenas atañen", 145. Sorpren també la quantitat d'elements de la morfologia catalana que són objecte de calc en el text castellà. En el fragment següent, a més de l'error en la traducció del verb *toldre* (ací 'impedir') o el canvi injustificat de *parlant* per *llorando*, es manté l'estructura de la doble negació catalana: "O cruels fats, los quals no consentien les sues paraules a les mies orelles arribassen! No sé si la remor dels arbres ho tolia: que io parlant, ella parlava, e ans responia que mes paraules no acabassen", 125 > "¡Oh crueles hados, los cuales no consentían sus palabras a mis oídos llegasen! No sé si el rumor de los árboles lo quitaba: que yo llorando, ella hablaba, y antes respondía que mis palabras no acabasen", 196.

Sovint el calc introdueix un element aliè a la llengua meta, com la creació d'una preposició composta *como a*, usada en passatges com aquest: "Mas, ¿por qué despendo en vano, como a mujer de socorro desesperada llorando, el tiempo breve de mi exilio?", 277. També resulten estranys alguns calcs en les oracions de relatiu, especialment en el relatiu possessiu (semblen oblidades les formes *cuyo*, *cuya*, etc.); la predilecció per la construcció més semblant al TO dona com a resultat frases que, si bé no són del tot incorrectes, atempten contra la naturalitat d'expressió: "el mirar solo de los cuales tanto la visita humana aterra", 261; "De la presencia del rey justísimo, la miserable doncella los caballeros apartaron; el fabuloso fin de la cual describir dejo", 238; o fins i tot en el relatiu neutre: "la cual cosa, si sanamente no es entendida, falsía manifiesta consigo lleva", 143.

La traducció de l'article és tot un repertori de varietats; hi trobem, fins i tot, l'article *lo* amb valor de masculí ("tanto corrompiendo lo circunstante espacio de pestilente aire", 261). I una cosa semblant s'esdevé amb el sistema de possessius, que ens permet resseguir l'evolució per diverses etapes del castellà: la forma tònica sense article ("mas para que, en mía justicia, con todo fuese manifiesta, mejor considerando mirases", 293) o la forma àtona amb article ("no pudiendo eternamente conservar el nuestro ser", 272), a vegades en construccions completament

estranyes i difícils de copsar (“Y sí, al fin, mi letra no te parece de semejante respuesta merecedora, suplico a los Dioses, a mío semblante irado muevan a la de Medea contra Jasón”, 170). Aquest empelt de formes alienes també és present en el sistema de preposicions; en les oracions en què esperaríem la preposició *en* seguida d’infinitiu, el traductor incorpora les diverses possibilitats del català medieval: la preposició *a* (“un poco espacio tardó a darle tal respuesta”, 258) o la construcció sense preposició (“No tardó mucho [...], Jasón responder”, 266). I encara més estranyesa causen els casos en què s’aplica la regla de canvi i caiguda de preposicions en el TM: “Solo diferían que Leandro de hombre, y Hero de doncella, singulares gracias poseían”, 101.

També és bastant discutible la traducció del sistema verbal, perquè els nombrosos canvis de persona, els calcs en la concordança temporal o en els valors de determinats temps (el valor condicional del pretèrit imperfecte d’indicatiu, per exemple), originen fragments mancats de sentit i allunyats de la intenció comunicativa de l’original (especialment greus en p. 192, 197, 266, 271, 273, 274, 276, 296, etc.), com l’inici de les *Lletres d’Aquil·les a Políxena*:

TO: Si sobresgran amor, fent-me report d’extrema pena, de presta mort no m’assegurava, temor bastaria robar la ploma a la mia mà e tua; per on, del perill de ma vida, encara per lletra no series certa. Mas no em par, per mi a qui nunca has ofès, atenygues nom d’homicida, 97.

TM: Si grandísimo amor, haciéndome reporte de extrema pena, de presta muerte no me aseguraba, temor bastaría robar la pluma a mi mano y a la tuya; por donde, del peligro de mi vida, aún por letra no estaría segura. Mas no me parece, por mí a quien nunca has ofendido, atañese nombre de homicida, 169.

Passem per alt les nombroses faltes d’ortografia, les errates gràfiques o les incorreccions de puntuació, com també les múltiples vacil·lacions en els noms propis (les formes *Escila/Sila* alternen en p. 235, *Procris/Proca* en p. 218, *Cíniras/Sinaras* en p. 186, etc.). Més greus són les innumerables omissions injustificades: “lo seu genoll esquerre”, 78 > “su rodilla”, 80; “respòs en rims estramps la seguida cobla”, 80 > “en verso suelto la seguida copla”, 82 (de manera que tot un paràgraf queda sense verb principal); “Aquesta era mur, refugi, defensa, infançonía de totes vosaltres”, 93 > “Ésta era muro, refugio, infanzonía de todas vosotras”, 160; “llur honestat és la porta per on lo combat de nostres enamorades obres entra”, 96 > “su honestad es la puerta por donde el combate de nuestras enamoradas entra”, 165; “escriví de la sua trista presó la cruel causa”, 162 > “escribió de su triste prisión la causa”, 249; “¿On són tots los qui tristícia, dolor e misèria sostenen?”, 115 > “¿Dónde están todos los que tristeza y miseria sostienen?”, 119, etc. De vegades el fragment suprimit recorda la rudimentària tècnica de còpia dels manuscrits medievals, per tal com se’ns fa un poc anacrònic trobar salts per homeotelèuton en una traducció actual (per exemple, hi ha cisa de línies completes en p. 110, 135, 150, 151 o 164).

No són estranys tampoc els errors de sobretraducció, és a dir, les addicions injustificades d’elements que no apareixen en el TO (marcats entre claudàtors), com en “si a mí hicieses creer lo que falsamente tus [desnudas] palabras razonan”, 265 o “Ahora conozco muchos que el nombre de sabios [cientos] usurpan y no saben nada”, 274. En altres casos, no sabem trobar una altra raó que explique els nombrosos canvis injustificats si no es tracta d’una lectura poc acurada de l’original: “la cruel fi de mon viure”, 95 > “el cruel fin del mundo vivir”, 96; “lo meu abominable cos”, 120 > “mi abominable pecado”, 191; “la glòria de ma lletra”, 98 > “la gloria de mi mano”, 171; “del seu cap arrancaré los feroces e inhumans ulls”, 163 > “de su cuerpo arrancaré los feroces e inhumanos ojos”, 251. No cal dir que aquesta mena de canvis no és pas intranscendent, ja que moltes vegades comporta una greu alteració en el contingut semàntic de la frase. És ben fàcil adonar-se de la vàlua de la traducció amb un simple

acarament dels dos textos: “partí e dil·lacerí lo seu xic, moll e tendre cos”, 197 > “partí y dilaceré su pequeño, blando y tierno cuello”, 275; “Si els altres hòmens los folls perills recelen per guardar sola una vida, quant més tu, Leànder, los deus més recelar”, 110 > “Si los otros hombres los locos peligros recelan por guardar sola una vida, cuánto más tu, Leandro, los dioses más recelar”, 115; “Mas, perquè veges no tinc del tot ma esperança en paraules, mira els meus pits, més nafrats que el teu escut, los quals sens llengua per mi parlen”, 104 > “Mas, para que veas no tengo del todo mi esperanza en palabras, mira mis pies, más heridos que tu escudo, los cuales sin lengua de mí hablan”, 180; “aquell [...] més sabent dels altres hòmens, Salamó”, 214 > “aquel [...] más ausente de los otros hombres, Salomón”, 298; “Los mals [‘males’] s’estimen, no per lo que són, mas per qui els fa”, 200-201 > “Los malos se estiman, no por lo que son, mas por quien los hace”, 279.

Mereixen un esment especial els diversos ultratges traductològics provocats pels falsos amics. En donem només una petita mostra (entre claudàtors el mot català): els cadàvers dels fills d’Hècuba són “roïdos [rossegats] al entorno de tu ciudad”, 91; “la facilidad y prontitud de alcanzar delitos [delits]”, 147; “nuestra cabeza [cap] y maestro Jesús”, 133; “Resonaba la dulce armonía de diversos acordados instrumentos, con acuerdos [acords, ‘acordes’] de proporción tan alta...”, 264; “el Sol, mudando su acostumbrado cuerpo [cors, ‘curso’]”, 274; “he tomado atrevimiento de preguntaros [demanar-vos], en singular gracia, queráis aceptar la pluma”, 283; “Yo vi a Ulises con altas y temerosas voces [...]: cubriéndolo con mi escudo, restauré su vida, muerto [mort, ‘muerte’] de muchos inocentes”, 177 –la vida d’Ulisses és, alhora, la mort dels innocents que ell venç en les–, amb la paradoxa que comporta que una multitud d’innocents siga culpable d’assassinat.

Un grup d’errors més interessants des del punt de vista traductològic és el que constitueixen els canvis semàntics per qüestions de variació diacrònica, produïts normalment perquè en la traducció hom ha tingut en compte el significat del mot català actual, diferent del que tenia en la llengua medieval. N’és el cas de *lloguer*, usat actualment amb el significat equivalent a *alquiler* en castellà, però amb el valor de ‘recompensa, guardó’ en la llengua antiga: “Y se muestra claro en el Sagrado Evangelio, donde nuestro Maestro y Señor, en la parábola de la viña, determinó que los primeros murmuraban cuando veían que tanto alquiler [lloguer, p. 211] como ellos los últimos atañían”, 294. Un cas semblant és el de “odio de terrible ira me forzó romper [rompre, ‘interrumpir’, p. 200] sus piadosas palabras”, 279; la traducció de “l’inic reportador”, 144 per “el inicuo reportero”, 226, que segurament remetrà el lector actual als professionals de la premsa; o la de les “ofertes”, 119 fetes a la deessa Ceres per “ofertas”, 190 (i no pas *ofrendas*). Potser el mot *estaño* està documentat en castellà medieval amb el sentit de ‘massa d’aigua’, però actualment evoca en el lector el metall i no tant la llacuna o estany Estix en què Aquil·les fou submergit en nàixer: “aquél [Aquil·les], a quien Júpiter no se atrevió a engendrar, temiendo la respuesta de Proteo, armado con las fuertes armas de Vulcano, bañado en el estaño [estany] por quien jurar los dioses no poco temen”, 175.

Com veiem, doncs, la traducció d’un clàssic medieval, per la multitud de factors que cal tenir en compte, es converteix en un repte intel·lectual de primera magnitud. Els suggeriments apuntats, sense desmerèixer l’esforç i els mèrits del traductor, només tenen la intenció de suscitar la reflexió traductològica que pugui contribuir a millorar les futures traduccions de l’obra de Corella.

JOAN M. PERUJO MELGAR
Universitat d’Alacant